

*Радзівська В.В.**

ПРАВО НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ – УНІВЕРСАЛЬНА КОНСТИТУЦІЙНА ГАРАНТІЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

The present research is dedicated to the problem of the right for judicial protection within the framework of human rights. Judicial protection is important aspect of constitutional guaranteeing of the rule of law and its providing is vital important for the civil society.

Загальна декларація прав людини є джерелом виміру прав і свобод людини у міжнародному та національних законодавствах. Цим документом було визнано та закріплено повагу до основних прав і свобод, втілила ідею гуманізму та рівноправ'я у всьому світі.

Декларація прав людини встановила, що кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами в разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом (стаття 8) [1]. Дана норма міжнародного права знайшла своє відображення і у законодавстві України. Так, у статті 55 Основного Закону України [2] встановлено, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом, а згідно із статтею 8 її приписи є нормами прямої дії. Відповідно можна говорити про те, що в Україною визнано верховенство судової влади у системі державного захисту прав людини. А також, не дивлячись на те, що основу судової влади в Україні складають судові органи, які різняться своєю компетенцією та юрисдикцією, але усі вони мають одне головне призначення – захист прав і свобод людини і громадянина.

Так, право на захист передбачає два механізми судового захисту, а саме на міжнародному та державному рівнях. На міжнародному рівні – це механізми захисту, основу яких складають міжнародно-правові гарантії. На загальнонаціональному рівні відповідно, це механізми захисту, що відносяться до національно-правових гарантій, та охоплюють систему національних засобів судового захисту (статті 124,125 Конституції України).

В основі процесуальних гарантій конституційного права на судовий захист лежить принци доступності судового захисту та юридичної допомоги. Зазначений принцип представляє собою забезпечення законом можливість без усіляких перешкод звернутися до суду за захистом своїх порушених прав чи свобод, оспорюваних законних інтересів, та отримати судовий захист. Складність механізму доступу до органів правосуддя за захистом порушених прав є суттєвою перешкодою у забезпеченні прав і свобод людини.

Право на захист є суб'єктивним правом та реалізується поданням певної форми звернення до суду (залежно від компетенції та юрисдикції судової установи). Судові органи самостійні та незалежні, їх діяльність основана на демократичних принципах правосуддя та призвана зробити можливість доступу за юридичною допомогою доступною та природною. У системі судів України Конституційний Суд України посідає особливе місце. Відповідно до статті 2 Закону України «Про Конституційний Суд України» [3] є гарантом верховенства Конституції України як Основного Закону, а отже і гарантом прав і свобод людини і громадянина.

Відповідно до чинного законодавства (Закону України «Про Конституційний Суд України») процесуальним інструментом ініціювання саме громадянином провадження щодо

*Старший консультант Інституту законодавства Верховної Ради України

захисту прав і свобод у Конституційному Суді здійснюється шляхом конституційного звернення. Відповідно до частини першої статті 42 Закону «Про Конституційний Суд України» правовою підставою конституційного звернення визначається як письмове клопотання до Конституційного Суду України про необхідність офіційного тлумачення Конституції України та законів України з метою забезпечення реалізації чи захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина, а також прав юридичної особи. Також даним документом окреслено коло суб'єктів, що мають право звернутися до Конституційного Суду шляхом подання конституційного звернення. Так, згідно зі статтею 43 зазначеного Закону право на конституційне звернення надано громадянам України, іноземцям, особам без громадянства та юридичним особам. Таким чином, Законом України «Про Конституційний Суд України» передбачено право особи звернутися до Конституційного Суду лише з питань офіційного тлумачення норм Конституції та законів України, з інших питань, у тому числі і з перевірки конституційності закону, застосованого чи підлягаючого застосуванню, законодавством не встановлено.

Разом із тим, на сьогодні законодавством передбачена можливість громадянину, чії конституційні права були порушені правовими актами чи діями з боку державної влади, окремих посадових осіб, реалізувати своє конституційне право на захист шляхом безпосереднього звернення до Конституційного Суду через представницькі органи. А саме через Президента України, який є гарантом прав і свобод людини і громадянина та Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини [4], або в процесі офіційного тлумачення законів (у цьому випадку сам Конституційний Суд України, даючи офіційне тлумачення того чи іншого закону, може визнати окремі положення цього закону неконституційним). Але, як свідчить практика, даний механізм захисту прав і свобод не є досконалим і фактично недієвим. Слід зазначити, що конституційне право на судовий захист у вигляді конституційної скарги надасть громадянам можливість захисту національно-правовими засобами, але буде можливим, якщо використані усі інші судові інстанції.

Відповідно до цього ми можемо говорити про те, що правові підстави звернення громадян до Конституційного Суду України є обмеженими за предметним критерієм, оскільки передбачає можливість звернення громадянами лише у справах щодо офіційного тлумачення Конституції і законів України.

Отже, нагальним питанням сьогодення є забезпечення доступності до органів конституційної юрисдикції особи, права і свободи якої були безпосередньо порушені. Визначення за особою права на активну участь у відновленні та захисті її порушених прав і свобод вимагає вдосконалення процедури розгляду справ стосовно захисту цієї сфери.

Таким чином, доступ до органів конституційної юрисдикції щодо захисту прав і свобод людини з боку пересічного громадянина є ускладненим, а подекуди і обмеженим (зокрема, якщо мова йде про осіб, місце знаходження яких є віддаленим від розташування органів конституційної юрисдикції). У цьому зв'язку є доречним звернутися до досвіду багатьох країн Європи, де громадянам надано право безпосереднього звернення до органу конституційної юстиції з поданням (конституційною скаргою) про визнання закону чи його окремих положень (в окремих випадках – також інших нормативно-правових актів) неконституційним. Такий підхід, з одного боку, забезпечує втілення в життя принципу верховенства Конституції, а з іншого – сприяє більшій захищеності прав і свобод громадян. Відповідний досвід варто поширити і в Україні.

Таким чином, потрібно розширити повноваження органу конституційної юрисдикції, внести певні зміни та доповнення до законодавства України, закріпити на законодавчому рівні інститут конституційної скарги, що дасть змогу конституційно-закріпленому праву на судовий захист стати більш дієвим та природнім, а не залишатися декларативною нормою. Запровадження інституту конституційної скарги надасть можливість забезпечити

ефективність доступу громадян до Конституційного Суду України з метою здійснення ним функцію не лише судочинства, а й правосуддя, що є підтвердженням гуманістичної спрямованості діяльності держави, зокрема у конституційній юрисдикції.

Тож, дотримання прав і свобод, їх забезпечення та захист говорить про становлення правової держави, її пріоритетних напрямків державної політики. Так існування прав і свобод людини не є стороннім від національного законодавства, а виступає одним з головних напрямків його розвитку.

Для реалізації конституційно закріплених прав і свобод людини, а саме права на судовий захист, в Україні необхідно мати налагоджений правовий механізм забезпечення прав і свобод людини, тобто систему засобів і чинників, що забезпечують необхідні умови поваги до всіх основних прав і свобод людини, які є похідними від її гідності. Завдання такого правового механізму забезпечення прав людини — охорона, захист, відновлення порушених прав. Завдяки цьому конституційно-визнані права і свободи людини стають реальними.

Тож, становлення правової держави з її незаперечним диктатом прав і свобод людини і громадянина залежить від ступеню політичної консолідації, суспільної зрілості, партнерства між усіма гілками та рівнями влади, та мобілізації з'єднаної громадянської волі. Лише у цьому випадку можливий вільний і повний розвиток особи, що було проголошено Загальною декларацією прав і свобод людини (стаття 29).

Література:

1. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 // *Голос України* від 10.12.2008 - № 236
2. Конституція України від 28.06. 1996 // *Відомості Верховної Ради України* від 23.07.1996 - 1996 р., № 30, стаття 141
3. Закон України «Про Конституційний Суд України» від 16.10.1996 // *Відомості Верховної Ради України* від 03.12.1996 - 1996 р., № 49, стаття 272
4. Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» від 23.12.1997 // *Відомості Верховної Ради України* від 13.05.1998 - 1998 р., № 20, стаття 99